

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОМОВНОГО СВІТОГЛЯДУ К.Й. ГАЛАСА В КОНТЕКСТІ МОВНОЇ СИТУАЦІЇ НА ЗАКАРПАТТІ (20–40-і РОКИ ХХ ст.)

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1 (45)

УДК 811.161.2(092) (477.87) 1920/1940

DOI:10.24144/2663-6840/2021.1(45).15–21

Юсип-Якимович Ю. Формування національномовного світогляду К.Й. Галаса в контексті мовної ситуації на Закарпатті (20 – 40-і роки ХХ ст.); кількість бібліографічних джерел – 30; мова українська.

Анотація. У статті через призму аналізу світоглядних переконань простежується становлення когнітивного рівня мовної особистості, який охоплює інтелектуальну сферу, даючи вихід через мову, — до знання, національної свідомості, процесів пізнання, світогляду – зокрема, становлення національномовної особистості вченого-ономаста, історика української мови, лексикографа, поета-лірика К.Й. Галаса, формування його національномовного світогляду від русофільства до високого українства крізь призму складних історичних подій на Закарпатті 20–40-х років минулого століття. За ці 20 років наші землі пережили належність до трьох державних утворень. Початкову школу та шість класів гімназії К.Й. Галас здобував при чехословацькій владі, частину сьомого – під час Карпатської України, а 8-ий (останній) клас гімназії – при угорській окупації. У статті простежується формування національномовного світогляду К.Й. Галаса в контексті мовної ситуації 20–40-х років ХХ ст. на Закарпатті, її витоків та проєкції на шкільництво цього періоду. Простежується формування української мовнокультурної особистості К.Й. Галаса, тих підвалин, які послужили основою становлення культурнозумовленої ментальності, картини світу і системи цінностей української лінгвокультурної спільноти.

Навчання в рідному селі, чисто православній Ізі, яка була осередком, де віталися русофільські ідеї товариства ім. Духновича; потім навчання і формування русофільського світогляду в Хустській реальній, хоч і мішаній, але русофільській гімназії. Чинники, які вплинули на формування світогляду – рівень викладання вчителами-русистами словесності, перші пошуки самовираження в «слові» – в поезії, участь у засіданнях літературного гуртка, перші публікації в пресі. Простежується новий виток у житті К. Галаса в Будапештському університеті, розуміння своєї української ментальності, новий рівень мовної особистості, новий український образ світу через нові ідеї, погляди, переконання, становлення української ментальності, цілісної картини світу в свідомості особистості.

Ключові слова: К.Й. Галас, мовна особистість, русофільство, свідоме українство, українська ментальність, мовна ситуація, мовна дискусія, мовна боротьба, народовство, шкільництво.

Постановка проблеми. Предметом дослідження у статті є становлення когнітивного рівня мовної особистості, який охоплює інтелектуальну сферу, даючи вихід через мову, — до національної свідомості, процесів пізнання, світогляду – становлення національномовної особистості відомого вченого-ономаста, історика української мови, лексикографа, поета К.Й. Галаса – формування його національномовного світогляду від русофільства до високого українства через призму складного історичного контексту 20–40-их років минулого століття на наших теренах у контексті мовної ситуації цього періоду на Закарпатті, її витоків та проєкції на шкільництво.

Аналіз досліджень. Постаті К.Й. Галаса як ученого, педагога, поета, публіциста, висвітленню його життєвого шляху як громадянина-українця, його творчої діяльності присвятили свої розвідки В. Статєєва 2002, Т. Розумик 2011, М. Зимомря 2002, Ю. Керекеш 1996 та інші; оцінку доробку вченого-ономаста, автора багатьох глибоких розвідок з топонімії Закарпаття, якими він збагатив українську ономастичну науку, історика української мови дав П. Чучка 2002; високу оцінку К. Галаса як самобутнього обдарованого поета-лірика 40-х років подала Л. Голомб 2002, письменника-мислителя та публіциста – Н. Вигодванець 2002; новаторські ідеї К. Галаса в теорії ономасіології систематизува-

ла В. Статєєва 2011. Вивчення формування національномовного світогляду К.Й. Галаса в контексті мовної ситуації на Закарпатті (20– 40-і роки ХХ ст.) запропоновано вперше.

Мета статі – простежити формування національномовного світогляду відомого українського вченого-ономаста К.Й. Галаса від русофільства до високого українства крізь призму складних історичних подій на Закарпатті 20–40-х років минулого століття в контексті складної мовної ситуації на Закарпатті цього періоду, її витоків та проєкції на шкільництво.

Використані методи. На сучасному етапі в лінгвістиці відбувається зміна гуманітарних парадигм. Ця зміна зумовила дослідження феномену *homo loquens*. Інтерес лінгвістів на сьогодні перемістився з дослідження, за Фердинандом де Соссюром, правил гри у шахи – зі структурно-семантичного підходу – на антропоцентричний – самих гравців як мовних особистостей. Нами застосований когнітивний метод та портретування національномовної особистості вченого-лінгвіста.

Виклад основного матеріалу. У ці дні відзначаємо 100-річчя з дня народження Кирила Йосиповича Галаса, знаменний ювілей його життєвого шляху, творчої діяльності, автора більше ста наукових публікацій з топонімії Закарпаття. Як лексикограф він напрацював 2300 сторінок Словника

топонімів Закарпаття, як поет – самобутній тонкий лірик, як публіцист – глибокий мислитель, талановитий педагог, непересічна особистість.

Народився Кирило Йосипович після повернення батька з війни 4 квітня 1921 року в селі Іза Хустського округу в працюючій селянській родині, де виховувався разом з трьома старшими сестрами.

Навчання в рідному селі, чисто православній Ізі, яка була осередком, де вігалися русофільські ідеї товариства ім. Духновича. За свідченням І. Чендея, «Общество ім. Духновича спиралося на деякі підміські сили, зокрема на остою закарпатського русофільства, православне село Ізу» [Чендей 1992, с. 64]. Я. Достал про село Ізу, де народився Кирило Йосипович, наводить такі дані: населення Ізи на той час становило – 3198 жителів; національний склад – русинів – 2797, євреїв – 376, чехів – 19, угорців – 2; релігійні громади – 2738 православних; навчальні заклади: школи – русинська (6 класів), чеська (2 класи) [Достал 2014, с. 280].

Як згадував пізніше Кирило Йосипович, Іза в його дитинстві була православна, до фанатизму зрусифікована, та все ж українська [Галас 2021, с. 127].

Та й результати голосування до першого сейму Карпатської України 12 лютого 1939 року в Ізі не свідчать про переконливу українську ментальність. Так, за даними книги П. Стерча результати були такі: у с. Іза всього голосувало – 1536; за – 427; проти – 1109, [Стерчо 1965, с. 248]; пор. наприклад, у Руському Полі – всього голосувало – 1224; за – 1216; проти – 8 [Стерчо 1965, с. 251].

Із шестилітнього віку, упродовж п'яти років (1927–1932), навчався Кирило Йосипович в Ізкій початковій народній школі, а після закінчення на «відмінно» 5-го класу він успішно склав вступні іспити в Хустську державну реальну гімназію (повна назва – Державна реальна руська гімназія з чеським відділенням). Учителька гімназії Н. Балицька так згадувала про вступні іспити до гімназії: «Найкраще пам'ятаю тих «малих», коли приходили до вступного іспиту в перший клас. Діти, може, вперше «у городі», як називали Хуст. Багато чужих людей. Малі так дуже хотіли вчитись і знали, що батьки того також бажають. Учителі по селах добре з ними працювали. Вони приходили добре підготовленими і були надзвичайно щасливі, коли їх зараховували на навчання» [Балицька 1992, с. 57]. Таким щасливим був і Кирило Галас [Сугоняк URL.; <https://www.youtube.com>]. У 1932 році він став учнем цієї гімназії (навчався тут до 1940 р.). Віддаль від села до Хуста (5 км) долав пішки. Пізніше мешкав у єпархіальному православному інтернаті в Хусті.

«Гімназія, як і вчительська семінарія чи інша середня школа на Закарпатті, в 20-30-их роках надавала закарпатським українцям статусу визнаного народу, що змагає до всебічного поступу – культурного, соціального, економічного» [Маркусь 1992, с. 10].

За свідченням В. Маркуся, у 1921–1922 рр. почала діяти в Хусті четверта за рахунком гімназія, окрім Ужгорода, Мукачєва, Берегова. Берегівська гімназія була винятково української орієнтації, Му-

качівська – москвофільської, а Ужгородська й Хустська вважалися мішаними [Маркусь 1992, с. 12].

В. Ходанич підкреслював, що вимоги до учнів Хустської гімназії були високими. Із сорока учнів першого класу в другий було переведено лише двадцять дев'ять [Ходанич 1992, с. 18].

Довгі роки директором гімназії працював В. Сулинчак, після нього – чех Томашек, українець Орос, угорець Бела Гавел. Про педагогічний колектив згадувала вчителька гімназії Н. Балицька: «Педагогічний колектив відзначався різноманітністю. Були українці із Галичини або Наддніпрянщини, чехи – так звані легіонери, що повернулись з російського полону, були і росіяни (т.зв. царські емігранти), і закарпатці (українці та русофіли). З підручників мали ми читанку Володимира Бирчака та граматику Івана Панькевича. Дуже багато залежало від учителя» [Балицька 1992, с. 57]. Викладання відбувалось й за російською граматику Є. Сабова, оскільки гімназія була змішаною.

Про вчителя української літератури, українського емігранта у гімназії згадає К.Й. Галас: «вчитель української літератури український емігрант Самійлович на своїх уроках міг говорити про Шевченка і в той же час наводити паралелі до Пушкіна, до інших поетів російських із цієї епохи, що нам подобалось... на уроках він не обмежувався суто українським матеріалом, а намагався ширше подавати літературний процес (а мушу нагадати, що русофільські настрої в Хустській гімназії, особливо серед православної молоді, в силу певних причин були досить потужними). Потім з'являється на обрії Петро Лінтур. Він викладав у нас російську літературу й історію. Завідував учнівською гімназіальною бібліотекою» [Галас 1992, с. 69].

Хоч гімназія й була мішаною, однак авторитетнішими були вчителі-росіяни. Це були білоемігранти, російські емігранти, які працювали й вихователями в Хустському єпархіальному православному інтернаті, де мешкав К. Галас. «У православному гуртожитку була своєрідна атмосфера, зокрема завдяки вихователям. Отож, були у нас два вихователі – росіяни-емігранти, хороші люди, хоч емігранти, та ще й росіяни. Це Борисов і Гартнер. Хто вони були за переконаннями? Важко судити. Ясно, що були вони монархістами. Але любов і повагу до російської культури, до російської мови, до Росії взагалі вони в нас пробудили, дали нам уяву про Гоголя, Пушкіна, інших класиків. Позналили нас, за це їм я вдячний, із російським словом у справжньому його звучанні» [Галас 1992, с. 70].

К. Галас пізніше згадував: «Наші вихователі, російські емігранти-великодержавники, настирливо прищеплювали й нам свій погляд на речі, домагаючись неприйняття нами всього українського, незалежно від того, прогресивне воно чи непрогресивне – його просто в нашій свідомості не сміло бути. Поза стінами інтернату цей дух утверджувався до певної міри і в самій гімназії такими ж емігрантами-росіянами, що працювали тут знаючими викладачами, та групою закарпатців-русофілів, що йшли сліпо за ними, будучи впевненими, що вершать

якийсь патріотичний подвиг» [Галас 2021, с. 127].

Значний вплив на становлення русофільських переконань гімназистів мав насамперед П. Лінтур. І. Чендей згадував: «У гімназії Хуста організатором, навчителем і вихователем літераторів був Петро Лінтур. Історик, визначний знавець культурного й літературного Закарпаття, знавець російської та слов'янської літератур, він був душею учнівського літературного колективу. Завжди уважний і молодь розуміючий, готовий поради, зарадити, допомогти, він користувався великим авторитетом і повагою» [Чендей 1992, с. 64].

Як зазначав І. Чендей, найпримітнішим, найдостойнішим у спілкуванні між літераторами-гімназистами була, найперше – велика взаємоповага, інтелігентність при веденні діалогу, обговорень, відсутність найменших ознак і спроб вивищитися, стати лідером, хоч зовсім-зовсім було ясно і зрозуміло; кожен може, повинен зробити тільки своє й піднятися на свою доступну сходинку. ... й досі в кожного залишилися чимало радості й благодатної щемливості при одній згадці про Хуст з гімназією, літературною громадкою захоплених словом, сподіваннями сотворили в слові дійсно вартісне і неминуще [Чендей 1992, с. 65].

Напередодні сорокових і їх початку на Закарпатті побачив світ ряд пам'ятних книг: колективний збірник поезій «12», «Живая струя», «Шаги», «Будет день», «Накануне», «Литературный альманах» [Чендей 1992, с. 66].

Щодо життя міста, за свідченням І. Чендея, тут діяли два суспільно-культурні Товариства – «Просвіта» та Общество О. Духновича. «Здається мені, що «Просвіта» мала більшу популярність серед міщан. У Хусті в 30-их роках відбулася помітна маніфестація: «День русской культуры» з відкриттям пам'ятника О. Духновичу» [Чендей 1992, с. 67].

Під час навчання в Хустській гімназії Кирило Йосипович задекларував себе як поет. Під впливом учителів (П. Лінтура) та вихователів (Борисова та Гартнера) розпочав писати російською мовою у 1939 році. Про свої юнацькі переживання він згадував: «Про мої вірші усі дізнавалися з «Русского слова». Там вони друкувалися. Я чекав їх з нетерпінням. Цікаво було, як у редакції Керча поставляться до того, що я пишу, чи я щось вартий у тій роботі, чи ні [Галас 1992, с. 70]. Дебютував молодий автор у збірнику «12», що вийшов у 1940 році. У 1941 році з'явився літературний альманах «Будет день», підготовлений К. Галасом та П. Проданом і виданий у Хусті. До альманаху увійшло 9 поезій К. Галаса. Назву альманахові дав однойменний вірш Красіна (К. Галаса) «Будет день» [Керекеш 1996, с. 30]. Назавжди залишилися пам'ятними дні, коли в гімназії Хуста в 1941 році з'явився альманах літгуртківців «Будет день» [Будет день 1941] зі вступним словом викладача Петра Лінтура, цілим соковитим гронном талановитих, допитливих, набулих перший істотний досвід орудування словом у поезії і прозі літераторів. Це була справжня культурна подія зі значенням не для одного навчального закладу, не для одного Хуста, а й усього Закарпаття.

Кирило Галас і Петро Продан, Костянтин Дюрничко і Дмитро Лазар, Мойсей Шпіцер, Михайло Симулик, Василь Вальо, Ольга Дубиніна і світлопам'ятний Дмитро Вакаров» [Чендей 1992, с. 66].

Ю. Керекеш у статті «До дня останнього» зазначив: «Кирило Галас уже з найперших кроків у літературі, що датуються 1939 роком, на повний голос заявив про себе як поет зрілий, цілком сформований, «його поезії були досконалі за формою й вагомі щодо змісту», тому він «відразу посів чільне місце серед молодих (і не тільки молодих) російськомовних поетів того часу на Закарпатті. Літературне оточення захоплювалося його творчістю» [Керекеш 1996, с. 30].

Це був історично мінливий період. Із 1921 по 1940 (за 20 років) наші землі пережили, умовно кажучи, входження до трьох державних утворень: початкову школу та шість класів гімназії К. Галас здобував при чехословацькій владі, частину сьомого – під час Карпатської України, а 8-ий (останній) клас – при угорській окупації. У 1940 році він закінчує навчання в Хустській гімназії.

Як відомо, до складу Першої Чехословацької Республіки, проголошеної 28 жовтня 1918 р., Підкарпатська Русь ввійшла після розпаду Австро-Угорщини і майже після тисячолітнього перебування (з 906 по 1918 рік) наших земель у складі неслов'янських державних утворень (Підкарпатська Русь була окремим краєм з 1919 по 1939 рр.)

Якщо в результаті політики мадяризації в 1917 році угорцями була заборонена навіть кирилична азбука, не було жодної української школи, то в ретроспективі можна об'єктивно стверджувати, що включення краю до складу ЧСР – це зміна на краще в усіх галузях життя, особливо в формуванні національно-політичної свідомості; символом свободи може слугувати те, що гімном закарпатських українців став гімн на вірші О. Духновича

«Підкарпатській Русини, оставте глибокий сон...», лунав нарівні з чеським національним гімном «Kde domov můj» і словацьким «Nad Tatrou sa blýská» – усі 3 становили державні гімни на всіх землях ЧСР; карпатські українці мали свій стяг – синьо-жовтий, що символізувало окремішність від решти держави ЧСР, автономність, яка врешті-решт була реалізована.

Чеський уряд відразу в 1919 році приступив до організації шкільництва, саме шкільництво «вимагало найбільшої опіки, щоб піднести народ духовно, культурно, піднести його національно-політичну свідомість» [Стерчо 1965, с. 25–26].

17 вересня 1921 року на Підкарпатську Русь був направлений перший представник у галузі освіти – шкільний референт Йозеф Пешек. Ситуація була важкою. Не вистачало вчителів, приміщень. Школи не мали визначеної мови навчання – був мовний хаос, не було програм, підручників, їх укладання наштовхувалося саме на мовні труднощі [Pešina 1936, с. 261; Юсип-Якимович 2018, с. 8].

Із 674 учителів Підкарпатської Русі після 1918 року прийняли присягу на вірність новій державі лише 379; інші відмовились. Їх місце зайняли

вчителі-емігранти із Галичини та Росії. Розвиток системи освіти на Закарпатті дуже підтримував Перший президент Чехословацької Республіки Т.-Г. Масарик: «Občanstvo na Podkarpatské Rusi musí být vzděláváno», зазначав він [Zatloukal 1936, с. 15].

За сприяння Чехословацької держави вже на 1921 р. у нас було 530 шкіл, із них – 357 карпаторуських, 118 угорських, 9 німецьких, 17 – зі змішаною мовою викладання. У 1936 р. уже працювало 769 початкових шкіл, 18 горожанських (середніх) шкіл [Юсип-Якимович 2018, с. 8].

У контексті мовної ситуації 20–30-х років 20 століття щодо мов викладання в школах, програм, граматик, то вже з перших днів чехословацької влади над Підкарпатською Руссю мовне питання тісно пов'язувалось із політикою і проблемою національної самобутності. Офіційно остаточно розв'язати мовне питання мав майбутній сейм, що було зазначено в 11 ст. Сен-Жерменського договору (вересень 1919 р.), а згодом повторено в «Генеральному статуті» (тимчасовому законі про управління Підкарпатською Руссю, виданому 18 листопада 1919 року). 29 лютого 1920 р. це застереження стало шостим параграфом чехословацького закону № 122: «Сойму, який буде створено в Підкарпатській Русі, належить право унормувати мову для цієї території так, щоб не розривати єдності з Чехословацькою республікою» [Магочій 1994, с. 84]. Але обіцяного сойму не скликали аж до 1938 р., коли було створено автономний законодавчий орган. Празький уряд не встиг докладно розібратись у мовному питанні, і його завдання ще більше ускладнювалось плутаними поясненнями чеських урядовців про мову і народ Закарпаття: «Назва місцевого населення неусталена: вони називають себе руснаками, русинами, підкарпатськими русинами; мову свою називають російською [ruská řeč]. Мова у них малоруська [українська], є особним місцевим діалектом, а сам народ етнографічно є малоруським. Наведені вище характеристики не дуже точні. Чи була мова населення російською, малоросійською (українською) або особним місцевим діалектом? [Магочій 1994, с. 86].

Влада Підкарпатської Русі з цього питання звернулася за допомогою до чеського міністерства культури. Наслідком стала зустріч п'ятнадцяти чеських академіків та лінгвістів, що відбулася 4 грудня 1919 р. у Празі. Вчені підготували звіт про літературну мову, найважливішим висновком якого було те, що 1. «питання про літературну мову будь-якого народу або його парості насамперед повинні розв'язувати представники цього народу». Звіт був спрямований проти створення «штучної нової літературної мови для населення Підкарпатської Русі. Крім того, оскільки «Генеральний статут « уже закликав уживати «місцевий» діалект для освіти, урядування і оскільки вчені погодились, що 2. мова жителів Підкарпатської Русі «безперечно малоруський діалект», то літературною мовою населення треба визнати *малоруську літературну мову*.

Академіки прихильно поставились до заведення книг та вчителів з Галичини. Хоча звіт підтримував запровадження української мови, 3. міс-

цеве населення все ж не повинно було забувати, що воно водночас *належить до великого російського народу*. Через те російську мову радилось уводити як окремий предмет у старших класах [Черничко, Фединець, 2014, с. 102].

До організації шкільництва було залучено, окрім низки українських педагогів, колишніх старшин розбитих українських армій з інших частин України, і чимало російських білогвардійців. Почався «наш місцевий мовний Вавилон» [Черничко, Фединець 2014]. Російські білоемігранти, галицькі й буковинські москвофіли схилили на свій бік духовенство продовжили справу русофілів, утверджуючи москвофільство в шкільництві та московське православ'я на Закарпатті, отримуючи фінансову підтримку із центрів російської еміграції, з Будапешта, з Варшави, врешті і від Праги.

Погляди «карпатороссов» на мову Підкарпатської Русі найповніше були сформульовані Г. Геровським. Він визнавав єдину російську мову, в якій було три діалектні групи: великоруська, малоруська та білоруська. Підкарпатські діалекти належали до малоруської групи але на відміну від багатьох учених, які писали про близьку спорідненість між діалектами на північ і на південь від Карпат, Геровський вважав, що говори закарпатців належать до *малоруського варіанту єдиної російської мови*, звідси закономірним є використання російської літературної мови на письмі [Магочій 1994, с. 84]. «Русофільський напрямок стартував з перевагою, адже російська літературна мова була кодифікована, мала великий авторитет і високу культурну цінність» [Черничко, Фединець 2014, с. 104]. Окрім того, витоки русофільства на Закарпатті мають глибші корені, датуються, за свідченням П. Стерча, 1848–1849 рр. після придушення повстання Л. Кошута проти Габсбургів російськими військами під командуванням російського генерала Пашкевича. Тоді галицькі та закарпатські українці, а також словаки були на боці австрійської влади, яка обіцяла їм всілякі свободи [Стерчо, 1965, с. 23]. Участь московських військ у придушенні подій 1849 р. мала пагубні наслідки ...ці війська занесли москвофільство на Західні землі України, зокрема на Закарпаття. Першими провідниками стали закарпатські будителі: «Сила заімпонувала провідникові закарпатців Адольфові Добрянському, авторові творення «Руської Країни» з усіх українських земель, що входили до Австро-Угорщини, а за ним пішла частина інтелігенції. Від того часу москвофільство датується на Закарпатті» [Стерчо 1965, с. 24]. К.Й. Галас пізніше зазначав: «...на початку діяльності товариства імені Духновича один із войовничих антиукраїністів, онук А.І. Добрянського, філолог за освітою, Георгій Геровський у листі до правління цього товариства обурювався, що товариству, покликаному поширювати російську мову на Закарпатті, присвоєно ім'я Духновича, а не Добрянського, бо саме останній, на його думку, має вважатись першим, хто увів на Закарпатті російську мову» [Галас 2021, с. 67].

Українська мова в першій третині 20 ст. мала декілька літературних норм та правописів, які

відрізнялися один від одного. Українські землі були розділені між кількома державами і можливості розвитку української літературної мови були різними в кожному з регіонів.

Русофільська течія була представлена А. Гагатком (галицький москвофіл), І. Цуркановичем (буковинський москвофіл), А. Бескидом, братами Кміцикевичами, Камінським [Юсип-Якимович 2019, с. 318]. Це та частина інтелігенції, що потрапила під вплив російських емігрантів, які хлинули вчителами в школи і групувалася навколо «Общества имени Духновича», партії А. Бродія і С. Фенцика і так званого «Учительського товариства». Вони видавали свої газети і журнали російською мовою і домагалися того, щоб у школах мовою навчання була російська. «Общество им. Духновича» проводило в селах «дни русской культуры». Основними теоретиками цього напрямку можна вважати О. Геровського (1938), І. Гусная (1921).

У першу публічну дискусію з русофілами вступив А. Волошин, який однозначно визначився щодо необхідності української як літературної мови місцевого слов'янського населення. Дискусія відбулася у 1921 р. після того, як Пряшівський шкільний інспектор І. Гуснай опублікував невелику брошуру «Языковой вопрос в Подкарпатской Руси». Він рекомендував введення на Закарпатті російської літературної мови: «Литературный язык Пушкина, Гоголя, Тургенева был и литературным языком карпатороссов, великоросс пишет по-нашему...». Українську мову вважав німецько-австро-польською вигадкою, українську орієнтацію – сепаратизмом [Гуснай 1921, с. 3].

А. Волошин свої аргументи виклав у праці «О письменном языке подкарпатских русинов» (1921), де зумів дати об'єктивну оцінку тодішній мовній дискусії [Юсип 1993; Юсип-Якимович 2019].

Глибоко вникаючи в історію розвитку слов'янських народів та їхніх мов, посилаючись на точку зору відомого славіста В. Ягича, А. Волошин шукає історичні причини поділу на великоруську та малоруську мови. А. Волошин територіально розмежував великоросів та малоросів. І. Гуснай писав, що слово «рутени» вигадав у Галичині Стадйон і «накинув галицьким русинам у 1848 р., а в Угорщині (русинам) – вже після 1861 р.» [Волошин 1921, с. 8]. Спростовуючи цю точку зору, А. Волошин посилається на «Граматику слов'яно-руську» М. Лучкая (1830), де Лучкай розрізняв *linguam polonicam, russicam* і *ruthenicam* та окреслював кордони, де розмовляють *lingua ruthenica*.

К.І. Галас називає цю граматику «церковнослов'янсько-українською» і зазначає: «Слов'яно-руська грамматика» Лучкая, нехай і не зробила революції, такої потрібної на свій час, стала все-таки свідомством того, що українці на південних схилах Карпат бережуть, як уміють і можуть, свою мову, зберегли відчуття своєї співприналежності до загальноукраїнської цілості всупереч тій диявольській роздробленості, яку нам нав'язано історичною нашою долею, що ми досить довго змушені були дивитись одне на одного із-за чужодержавних

шлагбаумів, будучи гнобленими й упосліджуваними на нашій, але сторіччями не своїй, землі, розгубивши по чужих неволях чимало і своїх людських талантів, і різного роду матеріальних цінностей, і території» [Галас 1998, с. 3].

А. Волошин зазначав, що граматики ХVІ ст. добре фіксують відмінність між «нашим языком і москальським», і посилається при цьому на найстаршу слов'янську граматику Адама Богоровича з 1584 року, де «наші руські князі називалися «*duces Ruthenorum*» [Волошин 1921, с. 10]. Істинні вчені-філологи Підкарпатської Русі, наголошує А. Волошин, «всі держалися тої думки, що наш язык – малоруський, і что великорусский ніколи не може бути в нас літературним языком» і про це багато писали галицькі, українські (східні), буковинські письменники Р. Смаль-Стоцький, І. Верхратський, К. Михальчук, А. Кримський та ін. Та й сама Петербурзька імператорська Академія наук дійшла висновку, «что малорусское население должно иметь такое же право, как и великорусское, говорить публично и печатать на родном своем языке» [Волошин 1921, с. 10].

У 1919–1920-х рр. найпекучішою проблемою нової чехословацької шкільної системи управління в Підкарпатській Русі був брак граматик і підручників.

У відповідь на офіційну політику, яка для підкарпатських шкіл визнавала тільки граматику Панькевича, русофільська інтелігенція закликала до запровадження російської граматики, виданої товариством ім. Духновича (хоча насправді автором граматики був галицький русофіл О. Григор'єв, її видали під прізвищем Є. Сабова). «Настоящая грамматика является грамматикой русского литературного языка в его письменном употреблении». Тільки в «необходимых случаях» зважали на «особенности устной речи Подкарпатской Руси», а метою було ліквідувати ті винятки, щоб вивчати мову місцевих карпаторуських письменників (Духновича, Павловича, Фенцика, Ставровського-Попрадова), «следовавших в этом отношении за А.С. Пушкиным, Н.В. Гоголем, М.Ю. Лермонтовым и другими классиками русской литературы» [Черничко, Фединець 2014, с. 88]. З 1 жовтня 1936 р. граматику Сабова було рекомендовано для використання в школах. Прихильники української мови сприйняли це як зміну національної орієнтації празьким урядом.

Протягом 1930-х рр. поділ між українською та російською орієнтаціями був очевидний. Обидві орієнтації мали вплив на освіту. Педагогічна громада об'єднувала українофільських педагогів (з 1929 року), «Учительское общество» (з 1921 р.) – русофільських. Прага намагалася вирішити складне мовне становище, навіть у 1937 році був проведений шкільний референдум щодо використання граматик. У ньому взяли участь 427 шкіл: 73% опитаних надали перевагу русофільській граматиці Є. Сабова, 27% – українській граматиці І. Панькевича.

У 20-і – 30-і роки, як відомо, серед течій інтелігенції була й течія народовців, прибічників української мови з елементами місцевої народної

стихії, до яких належав і сам А. Волошин, а також закарпатці М. Долинай, В. Желтвай, П. Бокшай, П. Яцько, М. Григаші, А. Штефан, О. Бокшай, І. Грига, Л. Дем'ян, Ю. і М. Брящайки та ін. Уся ця робота дала свої результати – у 20-30-і на Закарпатті виходили українською мовою газети: «Карпатська правда», «Вперед», «Свобода», «Учительський голос», «Пробоєм»; журнали: «Наша земля», «Земля і воля», «Пчілка», «Наш рідний край», «Віночок», науковий збірник «Підкарпатська Русь», календарі «Карпатської правди» і «Просвіти». Письменник Василь Гренджа-Донський, який стояв біля колиски нової української літератури на Закарпатті, вже під кінець 20-х років почав писати з орієнтацією на загальнонародну літературну українську мову [Юсип-Якимович 2019, с. 318].

У березні 1939 р. Підкарпатську Русь включили до складу Угорщини.

П. Лінтур, який завідував учнівською гімназіальною бібліотекою, з приходом угорців «успішно «вичистив» її від української літератури: «...я був випадковим свідком, згадував К. Галас, коли відправляв він з верхом навантажену, звичайно, українською літературою підводу в невідомому напрямку; пам'ятаю, одна книжка впала з воза, і була це історична праця Івана Огієнка» [Галас 1992, с. 69].

К.Й. Галас у 1940 році закінчив навчання в Хустській гімназії, ставши відомим поетом і переконаним русофілом. Без володіння угорською мовою отримати роботу було майже не можливо.

На початку 1941 року К. Галасу та його товаришам за підтримки класного керівника П. Лінтура вдалося вступити на спеціальність «Славістика та німецька філологія» філософського факультету Будапештського університету.

Під час славістичних студій на лекціях угорських учених-філологів, насамперед видатого угорського славіста Іштвана Кнежі, дійсного члена Угорської академії наук, К.Й. Галас повернув до високого усвідомлення свого українства: «Пригадуються незабутні лекції в Будапештському університеті угорського славіста І. Кнежі, вченого зі світовим ім'ям», пише К.Й. Галас.... Лекції його довелося відвідувати з осені 1941 по весну 1944 року... Так ось у цього поважного вченого протягом кількох семестрів слухав я чудовий курс «Слов'янські народи і мови», що носив характер народознавства з переважаючим лінгвістичним аналізом мов і діалектів з елементами історичної та порівняльно-зіставної граматики. Не зайвим буде нагадати, що І. Кнежа вважався одним із видатних вихованців відомого польського лінгвіста В. Ташицького, щоб було ясно, що цей угорський учений виражав не лише думку серйозної угорської, але й передової польської наукової громадськості. У лекціях йому часто доводилося перераховувати слов'янські народи та їх мови, щоб показати, як те чи інше мовне явище представлено в різних слов'янських мовах та їх діалектах. Коли я починав слухати цей курс, то був ще «переконаним» русофілом – далось взнати моє виховання в православному єпархіальному інтернаті в Хусті, де нами опікувалися російські

емігранти-великодержавники. Вони, при всій своїй освіченості, на Україну і все українське мали точку зору Петра Першого, Катерини Другої, Валуєва та інших їх численних раніших за них і пізніших однодумців. Згодом стало ясно, що нам їх думками не жити. І це я вперше міцно зрозумів, на жаль, не в стінах Хустської гімназії, а на лекціях будапештського славіста І. Кнежі, який, не раз перераховуючи слов'янські народи, до східних слов'ян, як це робиться і робилося скрізь у світі, відносив великоросів, чи просто росіян, далі білорусів, а далі – малоросів, чи інакше українців, чи русинів, чи рутенів, що, за його словами, одне й те ж. ... Його слова, що малороси, українці, русини, рутени – то одне і те ж, викликали у мене спочатку неоднозначні думки. Та дедалі я замислювався, уважно й прискіпливо гортав славістичну літературу, знайомлячися а поглядами вчених на нашу національну проблематику тощо. І поступово все стало ясно. А те, що я встиг освоїти, стало достатнім, щоб прийняти говорене моїм видатним учителем, грандом угорської науки. До речі, у його найвідомішій праці «Слов'янські лексичні запозичення в угорській мові» (1955) про слово *русняк* сказано, що це «підкарпатський українець» [Галас 2021, с. 79].

Поворот до українських переконань Кирило Йосипович називає *новим витком у своєму житті* (виділення наше). Від цього моменту все своє свідоме життя Кирило Галас «мав за громадянський обов'язок моделювати українську свідомість в Україні, з високих політичних і морально-філософських засад,...вкладаючи в це високу динаміку шляхетного людського духу» [Вигодованець 2002, с. 149].

«Сприйняття сили Бараболі-художника на *новому витку*, зазначав К. Галас, відбулося в мене в 1942 році під час навчання на відділі славістики й німецької філології в Будапештському університеті. Тоді я вже був у курсі багатьох питань славістики, ясно бачив свою колишню затуманеність щодо національної приналежності до українського народу» [Галас 2021, с. 129].

У результаті кропіткої праці, читаючи багато україністичної літератури, маючи змогу ознайомитися з українськими виданнями, які надходили в бібліотеку філософського факультету Будапештського університету, К. Галас переконав себе, що на Закарпатті живуть ті ж українці, що й за Карпатами. Почав писати українською мовою та надсилати в Ужгород до часопису «Літературна неділя», у редакції якого працював тоді Федір Потушняк. У 1943 році стараннями «Подкарпатського общества наук» було видано збірку поезій «Перед сходом» Й. Архія, Ю. Барвінка (Ю. Керекеша) та К. Вершана (К. Галаса), чим молоді автори заявили про відхід від русофільства. Русофіли кваліфікували цей відхід як зраду та відступництво.

Як засвідчує Ю. Керекеш, поезії К. Галаса, написані українською, були не гірші від попередніх, наче він зроду користувався цією мовою [Керекеш 1996, с. 30]. Художнє опрацювання одних і тих же мотивів у російській та українській поезії К. Га-

ласа, за спостереженнями Л. Голомб, має цілком відмінне настроєве інтонування. Поезія «Червеніють тихі зорі...» – фактично український варіант найбільш відомого російського вірша «Будет день». «... у російськомовній мініатюрі ідея концентрується в різких, суворих висловах, ...позначених катастрофізмом («судьбу заставим», «расколом плавь небес», «судьбы проклятой жало...пригвоздим на крест»), то «Червеніють тихі зорі...» – це ніжна елегія, в якій домінує м'яка, лагідна сугестивність. Шляхом повторів, спокійних, світлих пейзажних малюнків автор навіть «душам тихим...» впевненість «Буде день привітний, тихий...» [Голомб 2002, с. 44].

У публіцистиці «він (К. Галас) творить словесну модель свідомості сучасного українця» [Вигодованець 2002, с. 147].

Аналізуючи статтю Й. Кобалю «Русини Закарпаття очима угорських науковців», К.Й. Галас зазначає, що угорські дослідники чітко ототожнюють русинів Закарпаття із українцями і ще «І. Срезневський, який ще в 1842 році на власні очі бачив і власними вухами слухав ужгородців, мукачівців та мешканців околиці Верещьких, однозначно визначив, що це представники одного й того ж народу, тобто українського, що й на Харківщині» [Гала 2021, с. 81]. Й. Кобаль у статті згадав угорського антрополога Я. Гашпара. У зв'язку з цим К. Галас навіть один епізод зі свого життя: узимку 1943 року його товариш-медик звернувся до нього, щоб на різдвяних канікулах він посприав Я. Гашпару, який вів у них свій курс, із житлом на час його відрядження до його рідного села Ізи, де вчений мав провести антропологічні спостереження. «Як тепер бачу, згадує К.Й. Галас, після приїзду професора стояли ми з ним у центрі села. Було це в суботу, пізньої післяобідньої пори. Саме тоді з церкви після вечірні пішов народ. Людей було багато. І це було на руку вченому. Він дуже уважно приглядався зблизька до кожного, хто проходив мимо нас. І висновок його був коротким, чітким: це чисто український тип. А слова його багато важили, бо, як він розповів, незадовго перед тим побував на сході, аж у районі бойових дій угорських військових частин у вигині Дону, де здійснював теж антропологічні дослідження і де спостерігав той самий антропологічний тип. І з ви-

сновком, що в селі мешкають українці (з антропологічного погляду)» [Галас 2021, с. 81].

Ще будучи студентом молодших курсів Будапештського університету, К. Галас долучився до науково-пошукової роботи. Перша наукова публікація з'явилася ще 1942 року в тому ж часописі «Літературна неділя». Це була стаття «Пару слов о словах». У 1942–1944 років тут було опубліковано – 12 праць з мовознавства, літературознавства та історії. Перші публікації торкаються: 1) болгарських впливів на закарпатські діалекти; 2) етимології: стаття «Осонь» (1943); 3) діалектології: «Народні назви частей ріки» (1943, 1944); 4) ономастики: «Григорій чи Георгій» (1943), 5) історії і краєзнавства: «Лист Г. Блажовського из року 1734» (1943); «Переказ про греков» (1943); «Ще один примірник» (про буквар 1699 р.) (1944); 6) літературознавства – творчість письменників: «Цыгань» Духновича» (1943) [Статеева 2002, с. 14]. Однак провідною тематикою його наукових досліджень стала галузь ономастики – топоніміка, а основним об'єктом вивчення – топонімія рідного краю.

Весною 1944 року війна прийшла до Будапешта, весняний семестр завершився достроково, студентів розпустили на канікули. К. Галас не довчився в Будапештському університеті всього один семестр – повернувся додому.

Висновки. Кирило Йосипович зазначав: немає сумніву, що я жив і діяв не в порожнечі, а серед певних людей і за певних обставин та умов, то все викладене мною (у спогадах) буде цікавим у плані розуміння хоча б частки тієї картини нашого буття, що її малювало на Закарпатті життя 20-х по 90-і роки бурхливого двадцятого століття [Галас 2002, с. 382]. Це міркування послужило нам епіграфом на пошанування столітнього ювілею нашого Вчителя. Наш погляд – це погляд з відстані століття на історичний контекст 20–40-х років минулого століття, на ті підвалини, що стали основою формування світогляду, становлення української національномовної ментальності К.Й. Галаса. Його шлях – це шлях, який пройдено усім його поколінням закарпатської інтелігенції першої половини ХХ століття: «...мій шлях, нехай і в своєрідній формі, ...відображає певні риси того шляху, який пройдено усім моїм поколінням закарпатської гілки українського народу» [Галас 2002, с. 382].

Література

1. Балицька Н. Мої діти – учні. *Хустська гімназія*. Матеріали науково-практичної конференції, Хуст, 27–28 березня, 1992 р., Ужгород: Гражда, 1994. С. 56–58.
2. Будеть день. *Сборникъ Хустской литературной школы подъ редакціей ГИК -а*. Хуст, 1941. 64 с.
3. Вигодованець Н. Образ автора у публіцистиці Кирила Галаса. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*: збірник наукових праць. Вип. 6: Збірник пам'яті Кирила Галаса. Ужгород, 2002. С. 49–55.
4. Волошин А.О письменном языці Подкарпатских Русинов. Ужгород: Просвіта – Унію, 1921. 40 с.
5. Галас К. «О, бачу вас, завзяті ваші лица...». *Хустська гімназія*. Матеріали науково-практичної конференції, Хуст, 27–28 березня, 1992 р., Ужгород: Гражда, 1994. С. 67–72.
6. Галас К. До перекладу церковнослов'янсько-української граматики Михайла Лучкая. *Суботній Ужгород*. Науково-мистецький альманах. Ужгород: Гражда – Карпати, 1998. С. 43–59.
7. Галас К. Марко Бараболя на моїй життєвій дорозі. *Із роздумів про наше. До сторіччя від дня народження*. Ужгород: Гражда, 2021. С. 125–135.
8. Галас К. Наука не винна. *Із роздумів про наше. До сторіччя від дня народження*. Ужгород: Гражда,

2021. С. 77–82.

9. Галас К. Чи перекладав себе на російську Духнович? *Із роздумів про наше. До сторіччя від дня народження*, Ужгород: Гражда, 2021. С. 58–77.

10. Голомб Л. Кирило Галас як поет-лірик. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: збірник наукових праць*. Вип. 6: Збірник пам'яті Кирила Галаса. Ужгород, 2002. С. 40–48.

11. Гуснай І. Языковой вопрос в Подкарпатской Руси. Пряшев, 1921.

12. Достал Я. Підкарпатська Русь (Закарпаття періоду Чехословацької Республіки 1919- 1938 рр.). Путівник-довідник. Переклад, упорядкування та доповнення Юрія Фатули. Ужгород: Карпати, 2014. 312 с.

13. Зимомря М. Його другом була правда: слово про Кирила Галаса. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: збірник наукових праць*. Вип. 6: Збірник пам'яті Кирила Галаса. Ужгород, 2002. С. 74–80.

14. Керекеш Ю. До дня останнього. *Карпатський край*. Серпень – грудень. Ужгород, 1996. № 8–12 (115). С. 30–34.

15. Магочій П.Р. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948). Авторизований переклад з англійської. Ужгород, 1994. 294 с.

16. Маркус В. Хустська гімназія – твердиня освіти і національного освідомлення Східного Закарпаття. *Хустська гімназія*. Матеріали науково-практичної конференції, Хуст, 27–28 березня, 1992 р. Ужгород: Гражда, 1994. С. 8–17.

17. Розумик Т.І мовознавець, і педагог, і поет, і публіцист. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія філологія. Соціальні комунікації*. Ужгород, 2011. С. 4–15.

18. Статеева В. Кирило Галас. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: збірник наукових праць*. Вип. 6: Збірник пам'яті Кирила Галаса. Ужгород, 2002. С. 3–20.

19. Статеева В. Нове слово Кирила Галаса в теорії семасіології. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія філологія. Соціальні комунікації*. Ужгород, 2011. С. 15–25

20. Стерчо П. Карпато-українська держава. До історії визвольної боротьби карпатських українців у 1919–1939 рр. Торонто: наукове т-во ім. Шевченка, 1965. 286 с.

21. Худанич В. Хустській гімназії – сімдесят років. *Хустська гімназія*. Матеріали науково-практичної конференції, Хуст, 27–28 березня, 1992. Ужгород: Гражда, 1994. С.17–22.

22. Чендей І. До глибини чарівних літ. *Хустська гімназія*. Матеріали науково-практичної конференції, Хуст, 27–28 березня, 1992 р. Ужгород: Гражда, 1994. С. 62–67.

23. Черничко С., Фединець Ч. Наш місцевий Вавилон. Історія мовної політики на території сучасного Закарпаття у першій половині ХХ століття (до 1944 року). Монографія. Ужгород: Ліра, 2014. 236 с.

24. Чучка П. Галас в ономастиці і ономастика у Галаса. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: збірник наукових праць*. Вип. 6: Збірник пам'яті Кирила Галаса. Ужгород, 2002. С. 35–39.

25. Юсип Ю.В. Августин Волошин і мовна дискусія 20-х років ХХ ст. на Закарпатті. *Українська мова на Закарпатті у минулому і сьогодні*. Матеріали науково-практичної конференції, Ужгород, 5–6 травня 1992 р. Ужгород, 1993. С. 150–159.

26. Юсип-Якимович Ю.В. Від хаосу до системи: паростки освіти на закарпатських теренах за Першої Чехословацької Республіки. До 100-літнього ювілею Першої Чехословацької Республіки. *Науково-мистецький часопис «Екзиль»*. № 11–12, 2018. С. 7–11.

27. Юсип-Якимович Ю.В. Світоглядні основи Августина Волошина: національно-мовний та культурологічний аспекти. Міжнародна наукова конференція «Карпатська Україна – незалежна держава», до 80-річчя проголошення незалежності Карпатської України. Ужгород, 14–15 березня 2019 р. С. 314–324.

28. Pešina J. Národní školství na Podkarpatské Rusi. Podkarpatská Rus 1936 / Otázky hospodářské, sociální, historické / Vydal klub přátel Podkarpatské Rusi v Bratislavě roku 1936. С. 259–266.

29. Zatloukal J. Podkarpatská Rus v Masarykových projevech. Podkarpatská Rus 1936 / Otázky hospodářské, sociální, historické / Vydal klub přátel Podkarpatské Rusi v Bratislavě roku 1936. С. 14–17.

30. Електронний відеоресурс. Кирило Йосипович Галас: відеофільм. Youtube. Василина Сугоняк. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=DeP8TIXQeUw> (Дата публікації: 8.04.2021. Дата звернення: 31.05. 2021).

References

1. Balytska N. (1994) *Moi dity – uchni*. [My children are students] *Khustska himnaziia*. Materialy naukovopraktychnoi konferentsii, Khust, 27–28 bereznia, 1992 r. Uzhhorod: Grazhda. S. 56–58 [in Ukrainian].

2. *Budet den* (1941) [There will be a day] *Sbornyk Khustskoi lyteraturnoi shkoly pod redaktsiei HYK - a*. Khust. 64 s. [in Russian].

3. Vyhodovanets N. (2002) *Obraz avtora u publitsystytsi Kyryla Halasa* [The image of the author in the journalism of Kyrylo Halas] *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva: zbirnyk naukovykh prats*. Vyp. 6: Zbirnyk pamiati Kyryla Halasa. Uzhhorod, 2002. S. 49–55 [in Ukrainian].

4. Voloshyn A. (1921) *O pysmennom yazytsi Podkarpatskykh Rusynov* [On the written language of the Subcarpathian Rusyns]. Uzhhorod: Prosvita – Unio, 1921. 40 s. [in Ukrainian].

5. Halas K. (1992) «O, bachu vas, zavziati vashi lytsia... ». [“Oh, I see you, your faces are stubborn ...”]. *Khustska himnaziia*. Materialy naukovopraktychnoi konferentsii, Khust, 27–28 bereznia. Uzhhorod: Grazhda,

1994. S. 67–72 [in Ukrainian].

6. Halas K. (1998) Do perekladu tserkovnosloviansko-ukrainskoi hramatyky Mykhaila Luchkaya [To the translation of Church Slavonic-Ukrainian grammar of Mikhail Luchkai]. *Subotnii Uzhhorod*. Naukovo-mystetskyi almanakh. Uzhhorod: Grazhda – Karpaty. 224 s. S. 43–59 [in Ukrainian].

7. Halas K. (2021) Marko Barabolia na moii zhyttievii dorozhky [Marco Barabolia on my life's journey] *Iz rozdumiv pro nashe*. Do storichchia vid dnia narodzhennia. Uzhhorod, Hrazhda, S. 125–35 [in Ukrainian].

8. Halas K. (2021) Nauka ne vynna [Science is not to blame] *Iz rozdumiv pro nashe*. Do storichchia vid dnia narodzhennia, Uzhhorod: Grazhda. C. 77–82 [in Ukrainian].

9. Halas K. (2021) Chy perekladav sebe na rosiisku Dukhnovych? [Did Dukhnovich translate himself into Russian?] *Iz rozdumiv pro nashe*. Do storichchia vid dnia narodzhennia. Uzhhorod: Grazhda. S. 58–77 [in Ukrainian].

10. Holomb L. (2002) Kyrylo Halas yak poet-liryk [Cyril Galas as a poet-lyricist] *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva*: zbirnyk naukovykh prats. – Vyp. 6: Zbirnyk pamiati Kyryla Halasa. Uzhhorod. S. 40–48 [in Ukrainian].

11. Husnai I. (1921) Yazykovoii vopros v Podkarpatskoi Rusy [The language issue in Subcarpathian Russia]. Priashev [in Russian].

12. Dostal Ya. (2014) Pidkarpatska Rus (Zakarpattia periodu Chekhoslovatskoi Respubliky 1919–1938 rr.) [Subcarpathian Russia (Transcarpathia during the Czechoslovak Republic 1919–1938)]. Putivnyk-dovidnyk. Pereklad, uporiadkuvannia ta dopovnennia Yurii Fatuly. Uzhhorod: Karpaty. 312 s. [in Ukrainian].

13. Zymomia M. (2002) Yoho druhom bula pravda: slovo pro Kyryla Halasa [His friend was right: a word about Kyrylo Halas]. *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva*: zbirnyk naukovykh prats. Vyp. 6: Zbirnyk pamiati Kyryla Halasa. Uzhhorod. S. 74 – 80 [in Ukrainian].

14. Kerekesh Yu. (1996) Do dnia ostannoho [Until the last day] *Karpatskyi kraj*. Serpen–hruden. Uzhhorod, 1996. № 8–12 (115). S. 30–34 [in Ukrainian].

15. Mahochii P.R. (1994) Formuvannia natsionalnoi samosvidomosti: Pidkarpatska Rus (1848–1948) [Formation of national self-consciousness: Subcarpathian Russia (1848–1948)]. Avtoryzovanyi pereklad z anhliiskoi. Uzhhorod, 1994. 294 s. [in Ukrainian].

16. Markus V. (1992) Khustska himnaziia – tverdynia osvity i natsionalnoho osvidomlennia Skhidnoho Zakarpattia. [Khust Gymnasium – solid education and national message of Eastern Transcarpathia] *Khustska himnaziia*. Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii, Khust, 27–28 bereznia, 1992 r., Uzhhorod: Grazhda, 1994. S. 8–17 [in Ukrainian].

17. Rozumyk T. (2011) I movoznavets, i pedahoh, i poet, i publitsyst. [And a linguist, and a teacher, and a poet, and a publicist] *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii filolohiia. Sotsialni komunikatsii*. Uzhhorod. S. 4–15 [in Ukrainian].

18. Statieieva V. (2002) Kyrylo Halas [Kyrylo Halas]. *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva*: zbirnyk naukovykh prats. Vyp. 6: Zbirnyk pamiati Kyryla Halasa. Uzhhorod. S. 3–20 [in Ukrainian].

19. Statieieva V. (2011) Nove slovo Kyryla Halasa v teorii semasiolohii [Kyrylo Halas' new word in the theory of semasiology]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii filolohiia. Sotsialni komunikatsii*. Uzhhorod. S. 15–25 [in Ukrainian].

20. Stercho P. (1965) Karpato-ukrainska derzhava. Do istorii vyzvolnoi borotby karpatskykh ukrainsiv u 1919–1939 rr. [Carpatho-Ukrainian state. To the history of the liberation struggle of Carpathian Ukrainians in 1919–1939]. Toronto: naukove t-vo im. Shevchenka. 286 s.

21. Khudanych V. (1994) Khustskii himnazii – simdesiat rokiv [Khust Gymnasium is seventy years old]. *Khustska himnaziia*. Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii, Khust, 27–28 bereznia, 1992r. Uzhhorod: Grazhda. S. 17–22 [in Ukrainian].

22. Chendei I. (1994) Do hlybyny charivnykh lit [To the depths of the magical years]. *Khustska himnaziia*. Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii. Khust, 27–28 bereznia, 1992 r., Uzhhorod: Grazhda. S. 62–67 [in Ukrainian].

23. Chernychko S., Fedynets Ch. (2014) Nash mistsevyi Vavylon. Istoriia movnoi polityky na terytorii suchasnoho Zakarpattia u pershii polovyni 20 stolittia (do 1944 roku) [Our local Babylon. History of language policy in modern Transcarpathia in the first half of the twentieth century (until 1944)]. Monohrafiia. Uzhhorod: Lira. 236 s. [in Ukrainian].

24. Chuchka P. (2002) Halas v onomastytsi i onomastyka u Halasa [Halas in onomastics and onomastics in Halas]. *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva*: zbirnyk naukovykh prats. Vyp. 6: Zbirnyk pamiati Kyryla Halasa. Uzhhorod. S. 35–39 [in Ukrainian].

25. Yusyp Yu.V. (1992) Avhustyn Voloshyn i movna dyskusiiia 20-kh rokiv XX st. na Zakarpatti [Augustyn Voloshyn and the language discussion of the 1920th in Transcarpathia]. *Ukrainska mova na Zakarpatti u mynulomu i siohodni*. Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii, Uzhhorod 5–6 travnia 1992. Uzhhorod. S. 150–159 [in Ukrainian].

26. Yusyp-Yakymovych Yu.V. (2018) Vid khaosu do systemy: parostky osvity na zakarpatskykh terenakh za Pershoi Chekhoslovatskoi Respubliky. Do 100-litnoho yuvileiu Pershoi Chekhoslovatskoi Respubliky [From Chaos to the System: Sprouts of Education in the Transcarpathian Territories for the First Czechoslovak Republic.

To the 100th anniversary of the First Czechoslovak Republic]. *Naukovo-mystetskyi chasopys «Ekzyl»*. № 11–12. S. 7–11 [in Ukrainian].

27. Yusyp-Yakymovych Yu.V. (2019) Svitohliadni osnovy Avhustyna Voloshyna: natsionalno-movnyi ta kulturolohichni aspekty [Augustyn Voloshyn's worldview basics: national-linguistic and culturological aspects]. *Mizhnarodna naukova konferentsiia «Karpatska Ukraina – nezalezna derzhava»*, do 80-richchia proholoshennia nezalezhnosti Karpatskoi Ukrainy. Uzhhorod, 14–15 bereznia. S. 314–324 [in Ukrainian].

28. Pešina J. (1936) *Národní školství na Podkarpatské Rusi*. Podkarpatská Rus 1936. *Otázky hospodářské, sociální, historické*/Vydal klub přátel Podkarpatské Rusi v Bratislavě roku. S. 259–266 [in Czech].

29. Zatloukal J. (1936) *Podkarpatská Rus v Masarykových projevech*. Podkarpatská Rus 1936. *Otázky hospodářské, sociální, historické*. Vydal klub přátel Podkarpatské Rusi v Bratislavě. S. 14–17 [in Czech].

30. Elektronnyi videosurs (2021). *Kyrylo Yosypovych Halas: videofilm*. Youtube. Vasylyna Suhoniak. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=DeP8TIXQeUw> (Data publikatsii: 8.04.2021. Data zvernennia: 31.05.2021) [in Ukrainian].

FORMATION OF K. HALAS' NATIONAL LANGUAGE WORLDVIEW IN THE CONTEXT OF LANGUAGE SITUATION IN TRANSCARPATHIA (WITHIN THE PERIOD OF 20-40s OF THE TWENTIETH CENTURY)

Abstract. The article traces the formation of the cognitive level of language personality, which covers the intellectual sphere, giving way through language to knowledge, national consciousness, cognitive processes, worldview – and namely to the formation of national language personality of an onomastic scientist, Ukrainian language historian, lexicographer, poet-lyricist Kyrylo Yosypovych Halas. Attention is paid to the formation of his national-language worldview from Russophilia to high Ukrainianness through the prism of complex historical events in Transcarpathia within the period from the 20s to the 40s of the previous century.

During these 20 years, our lands underwent the belonging to three state formations. Kyrylo Halas received his primary school education and the next six grades in the gymnasium under Czechoslovakian rule, part of the seventh grade during the Carpathian Ukraine, and the 8th (last) grade of the gymnasium period during the Hungarian occupation. The article traces the formation of the national-language worldview of K. Halas in the context of the language situation of the 20-40 s of the twentieth century in Transcarpathia, its origins and projections on schooling of this period.

The formation of the Ukrainian linguistic and cultural personality of K. Halas has been traced, as well as those foundations that served the basis for the formation of the cultural mentality, the picture of the world and the system of values of the Ukrainian linguistic and cultural community.

Studying in his native village, Orthodox Iza – the center where Russophile ideas of Dukhnovych' society were welcomed; a bit later - training and formation of the Russophile worldview in Khust real, though mixed, but Russophile gymnasium. Among the factors that influenced the formation of worldview were the level of teachers – specialists in the Russian philology, the first search of literary self-expression – in poetry, participation in the meetings of the literary circle, the first publications in the press.

There is a new period in the life of K. Halas at the University of Budapest, the understanding of his Ukrainian mentality, a new level of language personality, a new Ukrainian image of the world through new ideas, views, beliefs, formation of Ukrainian mentality, a holistic picture of the world.

Keywords: K.Yo. Halas, linguistic personality, Russophilism, Ukrainian mentality, linguistic situation, linguistic discussion, linguistic struggle, populism, conscious Ukrainianness, schooling.

© Юсип-Якимович Ю., 2021 р.

Юлія Юсип-Якимович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри словацької філології Ужгородського національного університету, Ужгород, Україна; jusypju@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-0887-3151>

Yulia Yusyp-Yakymovych – Candidate of Philology, Associate Professor of the Slovak Language Department, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; jusypju@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-0887-3151>